

KUMINETZ GÉZA

A háború és béke fogalma
a keresztény bölcseletben[†]

„Nabotnak, a jiszreelitának volt egy szőlőskertje Achábnak, Szamaria királynának a palotája mellett. Acháb beszélt Nabottal. Így szólt hozzá: „Engedd át nekem a szőlőskertedet, hogy veteményeskertül szolgáljon nekem; egész közel fekszik házamhoz. Adok érte egy jobb szőlőskertet, vagy ha úgy tetszik jobban, kifizetem az árát pénzben”. Nabot azonban azt válaszolta Achábnak: „Az Úr óvjon attól, hogy atyáim örökségét átengedjem neked!” ... Felesége, Izebel erre azt mondta neki: „Hát nem te vagy Izrael királya? ... Majd én megkerítem a jiszreeli Nabot szőlejét. ... Nabotot megköveztük, halott” (1Kir. 21, 1-16).²

1. Bevezetés

A háború kíséri és kísérti az embert történelme során. Mintha csak törvény lenne az, hogy „a béke jólétet szül, a jólét gőgöt, a gőg háborút, a háború nyomort, a nyomor alázatosságot, az alázatosság békét – és aztán da capo”.³

A háború problémája főleg erkölcsi kérdéseket vet fel a filozófiában, mert hát „minden állam érzi, hogy a háború olyasvalami, amiért mentegezőnie kell s ezért mindegyik fél a másikra hárítja az érette való felelősséget, a háborút rákényszerítettnek minősíti s a benne való részvételt erkölcsi motívumokkal (a semlegesség megsértése, a kultúra megvédése a barbárság ellen, a fejedelmgyilkosság megbüntetése, a szövetség hűsége) igyekezik indokolni”.⁴ A háború erkölcsi megítélésének kérdése „értékkérdés, quaestio iuris, melyet a történelem sem tud soha quaestio facti-vá változtatni”.⁵ Az értékek értékelése aztán nemcsak a háború filozófiájának tanulmányozását, hanem bizonyos

1 Ez a tanulmány a „Szélsőségek, vallási szélsőségek Ludovika Kutatócsoport” (Nemzeti Közszolgálati Egyetem) szervezésében tartott „A háború fogalma a vallások tanításában” című Workshop-on előadottak szerkesztett változata.

2 A mottóban szereplő szőlő természetesen bármi lehet, amit az ember megkívánhat, és birtokolni vágyik (pénz, hatalom, kultúra, dicsőség, élvezetek, emberi tulajdonságok, stb.).

3 Vö. JEHLICSKA, F. R., *Erkölcsi és társadalmi jólét. Társadalmi etika*, Budapest 1916, 265.

4 Vö. KORNIS, GY., *A háborús filozófia*, in *Athenaeum* (1916) 102.

5 Vö. KORNIS, GY., *A háborús filozófia*, in *Athenaeum* (1916) 105.

értelemben a filozófia,⁶ a filozófiák, vagyis világnézetek, vallások háborúját, nyomában civilizációk, kultúrák ütközését is jelenti.

2. Antropológiai megfontolások

A háborút módszeresen kitervelt és végrehajtott agresszív viselkedésként modellezhetjük. Az ember, noha gyámoltalan és fegyvertelen, a közössége ölen sokáig védelmet követelő lényként jön a világra, mégis, értelmes természetének köszönhetően felfegyverzi magát, hogy megvédje önmagát és közösségét, biztosítva így az élet tisztas leélésének feltételeit. Ennek egyik eszköze a szerzőképzés (fegyverképzés), a másik az agresszió és harmadik a közösséghez való hűség.⁷ Úgy tűnik, hogy „az ember ősjelenségéhez tartozik az, amit az a kérdés világít meg: ki az erősebb? Nyomában az erők összemérésének, a másik kiszorításának egészen annak megsemmisítéséig.⁸ De vajon az agresszió önmagában való rossz? A humánetológusok azt állítják, hogy az állatvilágban az agresszió rendkívül fontos szerepet tölt be a csoport vagy populáció fennmaradásában éspedig azzal, hogy „hozzásegít az erőforrások optimális elosztásához a csoporton belül”.⁹ Az emberben önmagában meglepően csekély a csoporton belüli agresszió,¹⁰ szemben a csoporton kívülivel.¹¹ Ám az ember esetében „megjelent egy eszközökben, előfordulási módokban sokkal gazda-

6 Vö. KORNIS, GY., *A háborús filozófia*, in *Athenaeum* (1916) 114.

7 Vö. SÖLLE, D., *Den Menschen bewaffnen?* in WENDT, H. – LOACKER, N. (Hrsg.), *Kindlers Enzyklopädie. Der Mensch. Die Liebe des Menschen IX.*, Zürich 1984, 494-502.

8 Vö. WEBER, H., *Speciális erkölcszteleológia*, Budapest 2001, 249.

9 Vö. CSÁNYI, V., *Íme az ember. A humánetológus szemével*, Budapest 2015, 54.

10 Vö. CSÁNYI, V., *Van ott valaki?* Budapest 2010, 70.

11 A embernél „az individuális agresszió a többi emlőshöz viszonyítva feltűnően alacsony. ... A csimpánz és az ember bizonyos körülmények között nagy élvezettel üldözi, felkutatja, megkínozza és megöli fajtársait. ... Az embernél is könnyű a csoportok közötti konfliktust felfobbantani, és ez, de csak ez, biológiai adottságunk. ... Archaikus kultúrákban, de a modern társadalmakban is megfigyelhető, hogy az emberek egyénileg, korra és nemre való tekintet nélkül irtóznak a fajtársak megölésétől. A személyes gyilkolási tevékenységet tanulni kell. A társadalmak ezt többnyire kényszerített kondicionálással érik el, de még ilyen esetekben is a gyilkos esemény résztvevőinek igen nagy százaléka szenved súlyos pszichés traumáktól az esemény után. Az emberek megölésével járó csoportagresszió bármilyen formája tehát a kultúra közreműködésével jön létre, és semmiképpen nem vezethető vissza valamiféle egyszerű, biológiai természetű gyilkos ösztönre”. Vö. CSÁNYI, V., *A háborúk kulturális konstrukcióinak biológiai komponensei*, in GOMBÁR, CS. – VOLOSIN, H. (szerk.), *Képtelen háború*, Budapest 2004, 171-172. Hasonló következtetésre jut a pszichológus Eliot Aronson is, aki szerint nincs egyértelmű bizonyíték arra, ami azt támasztaná alá, hogy az emberi agresszióknak ösztön eredete lenne. Vö. ARONSON, E., *A társas lény*, Budapest 2001, 256.

gabb, a csoportok szintjén működő agressziós forma is: a kulturális agresszió, amelynek csak nagyon áttételesen van köze a biológiai agresszióhoz. ... A kultúra még a biológiai agresszió formáit is képes nagymértékben befolyásolni, és ezért az emberi agresszió megnyilvánulásai rendkívül változatosak lehetnek. Az adott kultúra hatása alatt, tanulással, az ember biológiai agressziója egészen alacsony szintre is szorítható, és nagyon magas szintre is emelhető”.¹² Ezért a természet nem igazolja a háborút, vagyis az emberben nincs közvetlen gyilkos ösztön.¹³ Az agresszió ugyanakkor nemcsak csökkenthető, hanem, szintén tanulással (kondicionálással) jelentősen növelhető is.¹⁴ A szocializáció ebből a szempontból azt jelenti, hogy az ember megtanulja a benne ébredő agressziót kellő módon kezelni, szociálisan szabályozni.¹⁵ Ne felejtjük el, hogy a fájdalom és a sérelem, ha időben nem orvosoljuk, szintén agresszióvá válik.¹⁶

Az ember biológiájában tehát benne van a konfliktus lehetősége, annak kiélézése és békés -megegyezéses – kimenetele irányában egyaránt. De az ember alapvetően nem vérszomjas, nincs benne ún. gyilkolási ösztön. Az ölés az önvédelem legvégső eszköze, a gyilkolásra való kondicionálás és készsége az ún. kulturális agresszió műve, tehát szerzett tulajdonság, melyért destruktív eszmék és módszerek, illetve az ilyeneket kitaláló és érvényesítő emberek a fő felelősök. Ugyancsak benne van az ember biológiájában az is, hogy kész a csoportjáért a legnagyobb áldozatokra is, az önfeláldozásra, s ez a készség is mozgatója a háborúknak. Nagy dolog ugyanis, ha van valamije vagy valakije az embernek, akiért érdemes élnie, de még ennél is nagyobb dolog az, ha van olyan célja, amelyért, akiért úgy ítéli, érdemes – ha jön az óra – meghalnia.¹⁷

3. A háborús feszültségek okai

A társadalmi és a népek közti ellentétek kiélézéséért különösen három hatalmas tényező felelős: a túlzott nacionalizmus, az ipari és kereskedelmi kapitalizmus és a pénzüvilág előretolt csatársora a média. A nacionalizmus azért, mert a nemzet és a nemzetiség igényeit előbbre valónak tartja az emberiség jogainál, az állam igényeit az Isten törvényeinél. A kapitalizmus azért, mert a bírvágy, a kapzsiság,

12 Vö. CSÁNYI, V., *Íme az ember. A humánológus szemével*, Budapest 2015, 54-55.

13 Erről részletesebben lásd: GRONENMEYER, M., *Rechtfertigt die Natur den Krieg?* in WENDT, H. – LOACKER, N. (Hrsg.), *Kindlers Enzyklopädie. Der Mensch. Die Liebe des Menschen IX.*, Zürich 1984, 519-534.

14 Vö. CSÁNYI, V., *Van ott valaki?* Budapest 2010, 125.

15 Vö. CSÁNYI, V., *Van ott valaki?* Budapest 2010, 125.

16 Vö. HÁRSFAI, K., *Bevezetés a politikai és társadalometikába*, Budapest 2009, 46.

17 Vö. HARAI, D., *Érték, teljesítmény, siker, tanulmányok, esszék a katonapedagógia, katonai antropológia köréből*, Budapest 2013, 32.

a konkurencia, az erősnek a gyenge kizsákmányolására, elnyomására irányuló törekvése volt az a tényező, amely az embert minden idők óta embertársa ellenségévé tette; továbbá azért is, mert a nagytőke mai szervezetében rá van utalva a külföldi piacok bevonására, s mert a tőkének mindig eminens érdeke volt az államok háborús fegyverkezése. Végezetül a sajtó, amely a maga erejéből nem tudván megélni, azt szolgálja, aki megfizeti: kormányt, politikai pártot, ipari érdekeltségeket, amelyeknek érdekében legrövidebb időn belül egész országok közvéleményét át tudja formálni. Ezek nyomán beszélhetünk gyarmatosító, imperialista és nacionalista háborúkról.¹⁸ Más osztályozási (főleg pszichológiai) szempont alapján a háborúk fő oka: a) az elviselhetetlen dölyfösség, b) a mérhetetlen kapzsiság és c) a könyörtelen kegyetlenség.¹⁹ Megjegyezzük, hogy ezek a fő tulajdonságok mintegy irányítják akár a nacionalizmust, akár a kapitalizmust és a médiát. Ezek a vétkes hajlamok robbantják ki a háborúkat; a vadságra főleg a katonaság, a fősvénységre a gazdagok, míg a nagyravágyásra elsősorban a politikusok hajlanak.²⁰ Igen találó módon világított rá a háborúk egyéb okaira XI. Piusz pápa, aki szerint a legfelsőbb instancia tekintélyének megvetése, vagyis az Istentől való elszakadás (az Istentől elfordult állam, család és iskola) a háborús vérengzések végső oka.²¹ Az ember nem tanul saját történelméből, s inkább lát-szik vérengző vadállatnak, mint Isten képmásának.²²

Ezzel szemben a keresztény felfogású béketörekvések kettős módon hatnak: egyrészt a népeket a béke szeretetére hangolják, másrészt pedig az egyes emberek, országok béketörekvéseit igyekszik összehangolni a politika eszközeivel, megtörve a sajtó, a túlzó nacionalizmus és a tőke uralmát.²³ Emlékeztetünk arra, hogy a civilizáció és a kultúra maga is egyfajta verseny, hódítás, a természet vagy más civilizációk, kultúrák legyűrése, tehát az eltérő (nemzeti) civilizációkban és kultúrákban eltérő és sokszor antagonisztikus világnézeti, vallási állásfoglalások vannak, melyek könnyen háborús gyúanyagga válhatnak.²⁴ A vallási meggyőződés is igen erősen manipulálható. Sőt, talán épp ez a voná-

18 Vö. HÄRING, B., *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici* 3., Roma 1981, 238-240, 436. MESSNER, J., *Das Naturrecht*, Innsbruck – Wien 1950, 595-599.

19 HARAI, D., *Érték, teljesítmény, siker, tanulmányok, esszék a katonapedagógia, katonai antropológia köréből*, Budapest 2013, 19.

20 Vö. HARAI, D., *Érték, teljesítmény, siker, tanulmányok, esszék a katonapedagógia, katonai antropológia köréből*, Budapest 2013, 19.

21 Vö. XI. PIUSZ., *Krisztus békéjéről* (enciklika, ford. Martin Aurél), Budapest 1923, 21-26, különösen 23-24.

22 Vö. PROHÁSZKA, O., *A háború lelke*, Budapest 1915, 152.

23 Vö. D.P. *Békemozgalom*, in BANGHA, B. (szerk.), *Katolikus Lexikon I*, Budapest 1931, 175.

24 Vö. KORNIS, GY., *A háborús filozófia*, in *Athenaeum* (1916) 125.

sunk miatt vagyunk alakíthatók, hiszen az ember világnézeti, vagyis vallásos lény, s a vallása nem más, mint általában és a legkonkrétan való hitvallása, személyes állásfoglalása. A vallás olyasmiről tehát, amit ma identitásnak, identitástudatnak nevezünk.

A történelem szomorú ténye, hogy szinte mindig volt háború. Ám ebből nem lehet levonni azt a következtetést, hogy ez szükségszerűen tartozik az emberi léthez, ugyanis „semmilyen döntő és végső érv nem támasztja alá azt az állítást, hogy a háború – akár biológiai, akár antropológiai, vagy akár történeti vonatkozásban – determinisztikusan, ösztönszerűen bele volna írva az emberiség genetikai kódjába. Ha tehát a háborút inkább lehetséges, mint szükségszerű eseménynek tekintjük, akkor a valódi probléma inkább az lesz, hogy milyen mértékben valószínű”.²⁵

3.1. A háború kérdése a tömegtársadalmakban

Kiélezett konfliktusforrás ma a környezetszennyezés, mivel a tőke (szinte láthatatlanná vált, csak hatásai mutatkoznak) nem vállal felelősséget az általa okozott kárért, s a károk immár nemcsak helyben, hanem a kár keletkezésétől igen távol is jelentkezhetnek. Ezek az ún. környezeti feszültségek politikai instabilitáshoz, illetve nyomukban fegyveres konfliktusokhoz, vagyis háborúkhoz vezethetnek.²⁶

Meglepőnek tűnhet, de igaz, hogy az emberi személyiség mára már olyan csenevész, sőt kóros formákat ölt tömegméretekben. Ezért a világ politikai vezetői, gazdagodni vágyói, harcra kész katonái sem mentesek ezektől a súlyos személyiség-zavaroktól. Ennek következtében „a figyelmetlenség, hanyagság, nyereségvágy, cinizmus vagy éppen gonosz szándék az eddig említett kockázatokot végleg a kezelhetetlenség szintjére hozhatja, sőt az új háborúk akár éppen ezekre épülnek majd”.²⁷

Mármost miként kell megítélnünk az emberek, népek közti konfliktusokat? Két fő nézet van. Az egyik szerint ez negatív tényező, tehát kiküszöbölendő, míg a másik felfogás az emberi együttélés kiküszöbölhetetlen tényezőjének tekinti. A helyes felfogás a kettő között van: a konfliktusokat emberi módon kell megoldani, s akkor a feszültség nem megszűnik, hanem termékeny marad. Csak végső szükség esetén megengedett a szoros értelemben vett háború viselése.

25 Vö. FISICHELLA, D., *A politikatudomány alapvonalai. Fogalmak, problémák, elméletek*, Budapest 2001, 49.

26 Vö. GEORGE, S., *Lugánói tanulmány*, Budapest 2009, 31.

27 Vö. BOGÁR, L., *Gondolatok a globalizáció természetrajzához*, in BOGÁR, L. – DRÁBIK, J. – VARGA, I., *Válság és valóság*, Budapest 2013, 150.

Az embernek van rendszerszervező és kultúrateremtő képessége, melyben megteremti, kiszélesíti és fenntartja az élethez szükséges feltételeket, erőforrásokat. Ez a törekvése konfliktusokkal terhes, akár a csoporton belül, akár pedig kívül, s ez a konfliktus végül különbözőképpen alakulhat. Egyik módja a vita és a megegyezés, másik módja a háború. A háborút olyan embercsoportok közti konfliktusnak kell tekintenünk, amelynek halálos következményei vannak.²⁸ A háború nemcsak csata, hanem felkészülés, ellátás, szervezés és harci szellem is, tehát egy egész stratégia, benne a kommunikációval, az ideológiával, a vallási meggyőződéssel az elérendő cél érdekében, röviden kulturális konstrukció, benne a harci kedv fenntartásának, az ellenség gyűlöletének érdekében az agyafúrt manipulálással.²⁹ A mai időben a háborúkat, mint érdekérvényesítő eszközöket elsősorban a „világpolitikai célokat kitűző kis csoportok hatalmi helyzetben, a kényszerek és a média segítségével képesek a kilúgozott kultúrájú, egyszemélyes csoportok dominálta tömegeket időlegesen befolyásolni, és a háború konstrukcióját létrehozni”.³⁰

Természetes csoportok ma már alig vannak. „Ha az ember beleszületik is valamilyen csoportba, az nem lesz állandó, és nem állandóak a csoport hiedelemrendszerei sem. Ugyan számos csoportidentitást számon tartunk: családi, vallási, nyelvi, munkahelyi, politikai csoportok tagjai vagyunk, de valódi kötődésünk ezekhez a csoportokhoz már nagyon gyenge, mert a természetes csoportokat kialakító és fenntartó mechanizmusok, a közös akciók, a közös hiedelmek és közös konstrukciók alacsony intenzitással, csak esetlegesen működnek. ... Megjelent a mesterséges csoportszervezés is, tanulókat, sportolókat, munkahelyi csoportokat, katonákat, gerillákat, terroristákat a szervezők éppen a közös akciók, közös hiedelmek, közös konstrukciók kényszerekkel integrált mechanizmusaival tömörítenek ideiglenesen vagy hosszabb távon hatékony egységekbe. ... A társadalmi szervezetek szervező szerepét egyre inkább a média veszi át. ... A közös hiedelmek végtelenül leegyszerűsített politikai jelszavakban, a közös akciók szavazásban, a közös konstrukció pedig sokszor már csak a fogyasztásban jelenik meg”.³¹ Az emberiség társadalmiasulása úgy alakul napjainkban, hogy egy globális megapopuláció épül, melyben az uralkodó forma az ún. egyszemélyes csoport, ahol „minden érzelmi kapcsolat, érdek, hűség saját maga felé irányul. A külső csoportokkal, legyenek azok egy – vagy többszemélyesek, csupán egyezkedni hajlandó. Ez természetesen távol

28 Vö. CSÁNYI, V., *Az emberi viselkedés*, Budapest 2006, 266.

29 Vö. CSÁNYI, V., *Az emberi viselkedés*, Budapest 2006, 273.

30 Vö. CSÁNYI, V., *Az emberi viselkedés*, Budapest 2006, 274.

31 Vö. CSÁNYI, V., *A háborúk kulturális konstrukcióinak biológiai komponensei*, in GOMBÁR, Cs. – VOLOSIN, H. (szerk.), *Képtelen háború*, Budapest 2004, 190-191.

van a biológiaiilag optimális állapottól, hiányzik belőle a hűség, a szolidaritás, a tradíció és még számos fontos elem, ami a természetes kultúrákat jellemzi. ... A személyes szabadság, az emberi jogok védelme az egyszemélyes csoportokat segítő koncepciók”.³² Mindebből az tűnik ki, hogy a mai társadalmakban „hiányzik a tradicionális ellenségkép, a hagyományos kényszerek morális aurája, és ezek helyett lényegében ismeretlen kultúrájú egyszemélyes csoportokat kell meggyőzni és egy magasabb szinten, legalább időlegesen, pszeudocsoporttá forrasztani, hogy a háborús szisztéma kialakulhasson. ... Miután idegen csoportok elleni akciókat könnyű az emberekben aktiválni, folyamatos lehet az együtt élő különböző vallású, nyelvű csoportok konfliktusa is, bár az átfedések, a gyenge szocializáció miatt egy normális társadalomban ritkán érik el a háborúhoz szükséges szervezethez és emocionális intenzitást. ... Ma már akár az egész világ elpusztítható szervezetten, racionálisan a megfelelő háborús konstrukció kialakításával. ... Ma már nem területi vagy anyagi szükségletek, nem belső kényszerek a legfontosabb komponensei a háború konstrukciónak, hanem az ideák, azaz a szervezett hiedelmek a fő szervező mechanizmusok”.³³ A túlnépesedés, a területigény, s bármi, ami háborús konfliktus magva lehet, úgy tűnik inkább csak akkor vezetnek tényleges háborúhoz, ha azt kellő ideák és hiedelmek feltüzelik, hiszen mindenfajta érdeket legalizálni kell.³⁴

A háborús konfliktus fő forrása immár maga a globális imperialista kapitalista, világhódító szellem és hatalom, melynek ma álrühája a demokrácia, de valódi természete egy minden korábinál totálisabb totalitarizmus. Konkrétabb eszközei a pénz- és gazdasági politika, a nemzeti jogrendszerek ’demokratikus’ átalakítása, a haladás címén más országok belügyeibe való beleszólás. Mintha már nem is az egyes államok vívnák egymással háborúikat. Nevezhetjük ezt „nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott” háborúnak. Természetesen, ezeknek a ’békés’ eszközöknek megvannak a maguk új tényleges hadviselési formációi is, amit a hadtudomány aszimmetrikus és hibrid hadviselésnek nevez.³⁵ Ez a totalitarizmus immár nemcsak egy tömegtársadalom strukturátlansága, hanem egy atomizált és egyénekre lebontott tömeg speciális állapota, mely „negatívan foglalja magában a pusztítást, vagy legalább is a biológián (családon), tradíciókon, valláson vagy mun-

32 Vö. CSÁNYI, V., *A háborúk kulturális konstrukcióinak biológiai komponensei*, in GOMBÁR, Cs. – VOLOSIN, H. (szerk.), *Képtelen háború*, Budapest 2004, 192.

33 Vö. CSÁNYI, V., *A háborúk kulturális konstrukcióinak biológiai komponensei*, in GOMBÁR, Cs. – VOLOSIN, H. (szerk.), *Képtelen háború*, Budapest 2004, 192-194.

34 Vö. CSÁNYI, V., *Íme, az ember. A humánológus szemével*, Budapest 2015, 319.

35 Vö. RESPERGER, I., *Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok*, in *Honvédségi Szemle* 145 (2017/1) 24-43.

kakooperáción és pihenésen alapuló társadalmi egységek meggyengítését; pozitívan az óriási és szétválaszthatatlan tömegszervezetek uralmát, amely az egyént elszigetelten és manipulálhatóbb helyzetben hagyja”.³⁶

Látva az ember új globális társadalmi helyzetét, azt kell megállapítanunk, hogy szilárd csoportkötődés és érett erkölcsi ítélőképesség nélkül a ma embere hihetetlen mértékben manipulálható, könnyen gyűlölködővé, agresszívvé tehető. Ezért a háborús feszültség kiéleződését – természetesen a média hatalom közreműködésével – maga az egyed (nem mernék itt egyéniségről, igazi személyiségről beszélni) mintegy magában hordozza; szinte csak aktiválni kell.

4. A háború és a béke fogalma: a keresztény bölcselet mérlege

A filozófia feladata egyrészt abban áll, hogy valamely jelenséget tanulmányozva megfogalmazza annak lényegét, végső okait, értékét, célját és megadja a céljához vezető eszközöket és módokat. Másrészt feltárja az adott jelenségre adott eddigi filozófiai reflexiókat, s azokat kritikusán felülvizsgálva, kimutatja igazságértéküket, rávilágítva tévedéseikre, így javítva és árnyalva a problématudatot és ennek révén az emberi egyéni és társadalmi tudat számára egy helyesebb képet vázoljon, egy a dologgal kapcsolatban igazabb emberi reláció kialakításának lehetőségét adja. A filozófia tehát tudatosítja az adott jelenséggel kapcsolatos emberi állásfoglalást, világnézeti, vallási meggyőződést; rámutatva arra is, hogy az ember kikerülhetetlenül világnézeti állásfoglalásra predesztinált lény, s illetően állásfoglalásában egész személyisége benne van (sejtései, következtetései, félelmei, előítéletei, vágyai, szimpátiái és antipátiái). Minden filozófiának megvan a maga igazság-eszméje és eszménye, melyek részben kizárják és magukba foglalják a másik felfogásokat. Ezért lehet a háború filozófiája a filozófia háborújává. Ez a tény és felismerése azonban nem a végletes és végzetes relativizmus malmára hajtja a vizet, hanem annak a megsejtésére kell, hogy vezesse a töprengő embert, hogy perspektivikus a látásunk, hogy még nem készültünk el a teljes igazság feltárásával, de efelé menni csak úgy tudunk, ha feltételezzük azt, hogy az igazságnak csak egy rendje van természetben és etikumban egyaránt.

A háború és a béke kérdésében konkrétan az a bölcselet feladata, hogy igazolja egy háború vagy béke ésszerűségét vagy ésszerűtlenségét; vagyis hogy erkölcsi ítéletet alkosson akár a múltra, akár a jelenre, akár pedig a jövőre vonatkozóan - egy lefolyt, folyó vagy tervezett háborúról és békéről. Ezzel mintegy felülírja a győztesek végső szavát, ezzel az ítéletével mintegy bátorít, vagy épp helytelenít bizonyos háborús törekvéseket, illetve hozzájárul a háborúkra vonatkozó emberi tapasztalat, a vonatkozó hagyomány érleléséhez. Ennek kö-

36 Vö. DAHRENDORF, R., *A modern társadalmi konfliktus*, Budapest 1994, 137-138.

vetkeztében egyfajta politikai bölcsességként funkcionál: mi módon tudjuk elkerülni a háborús konfliktusokat, indokolt-e hadat viselni, nem kéne-e inkább békét kötni. Ebben a feltáró és értékelő tevékenységben a filozófust és minden politikust vagy állampolgárt tehát egyfajta *optio fundamentalis philosophica*, vagyis a háború és a béke dolgában való legmélyebb, sokszor nem tudatos és nem is tudatosítható intuíciója, állásfoglalása vezeti. Ez az *optio fundamentalis* vezeti a háború nem bölcséleti tanulmányozóját is, így a háború vagy a háborúk történetének megíróját, a háború technikai, stratégiai kitervelőjét, a háború pszichológiájának, szociológiájának, ideológiai, gazdasági előfeltételeinek, a militarizálódás okainak, stb. kutatóját.

Az ember szükségképp katonáskodó, de nem feltétlenül háborút viselő lény. Egyrészt meg kell teremtenie életfeltételeit (a paraszt archaikus alakja), másrészt védelmeznie kell megteremtett civilizációját és kultúráját (a katona archaikus alakja), harmadrészt pedig az istenség oltalma alá kell helyeznie még az így is veszélyeztetett életét és az életének kibontakozását segítő közösségét egyaránt (a pap archaikus alakja).³⁷ Az ember ezért köteles belső erőit művelni, humanizálni, a benne ébredő rosszat értelmetlenné tenni.³⁸ Ebben áll a szükségyszerű katonáskodása, ez az igazi dzsihád, amikor is megküzd démonaival, előítéleteivel, téveszméivel.

A háború és a béke lényege attól függően lesz más és más, hogy tárgyilagosan igazolható-e vagy sem. Ha erkölcsileg igazolható (racionális), akkor jogos önvédelem, illetve a valódi béke helyreállítása az ellenség korrekt megbüntetésével. Ha erkölcsileg igazolhatatlan (irracionális), akkor a háború lényege a zsákmányolás, a hatalom és a források (javak) erőszakos és igazságtalan újraelosztása, mely örök békétlenséget jelent az adott társadalomban, s csak idő kérdése, mikor ropognak ismét a fegyverek. Az ilyen háborút megindító személy döntése úgy is modellezhető, hogy benne a számító én leigazza a szociális és axiális én-t. A háború tehát a keresztény filozófiában ismert és kifejtett természetjog súlyos és tartósan jogtalan megsértése egy önmagának jogot alkotni képes néppel, mint erkölcsi személlyel szemben. Ezért a háború önmagában irracionális, még ha olykor megengedett is. Ezért lehetséges nem *ultima ratio*, hanem *paenultima ratio*. A konfliktusokat alapvetően békés úton, a konstruktív párbeszéd révén oldjuk meg. Mivel önmagában irracionális, nem tekinthető teremtő rombolásnak, még akkor sem, ha valóban sok

37 Vö. HARAI, D., *Érték, teljesítmény, siker, tanulmányok, esszék a katonapedagógia, katonai antropológia köréből*, Budapest 2013, 20. és HARAI, D., *A katona antropológiája*, Budapest 2014, 36-41.

38 Csak humanizálásról lehet szó, mivel a prehumán állapot ösztönszerűen hajlik az ésszerűtlen cselekvésre, a poszthumán állapot ellenben tudatosan és módszeresen válik gonosszá, amikor is a ráció átlép ellentétébe az irracionálisba.

rosszat eltakarít, s igazságosabb társadalmi struktúrák és hatalmi csoportok kialakulásának kedvez.

A háború okának minden olyan dolgot tekinthetünk, ami megkívánás tárgya (birtoklási vágy, irigység), amiben benne van a verseny szelleme, vagyis a konfliktus lehetősége (pszichológiailag máris létezik az ellenfél, az ellenség). Helyesebben a szabad vagy mértéktelen, illetve a hamis, meghamisított mértékkel vívott verseny ez. A másiktól (egyén, csoport, nép, állam) elkívánható bármi jószág (anyagi, szellemi javak, a személy értékességét jelentő tulajdonságok), mivel az nem az enyém, de minden áron meg akarom szerezni, hát ezért gyűlölöm a másikat, azt a másik csoportot vagy népet. A gyűlölet mögött, mint végső ok, ott a félelem: az önmagammal, a másikkal való találkozástól való félelem, mely ráébreszt önnön gonoszságomra, mely ráébreszt, igazságtalan leszek, ha a vágyott dolgot csellel vagy erővel megszerzem; mely ráébreszt, elsőként nekem kell változnom, nekem kell emberségemet megőriznem, vagy épp kivívnom. Paradox módon ez van akár a katona kíméletlensége, akár a pénzülg kapzsisága, akár a politikai hatalom dölyfössége mögött.

Ma a háborúkat immár nem az államok, hanem a mögöttük látens módon meghúzódó gazdasági, politikai és katonai erők vívják. Ez megnehezíti a tisztánlátást, a háború igaz voltával kapcsolatos helyes ítélet meghozatalában. Ezért ma már nemcsak attól lesz igazságos egy háború, mert államilag illetékes szerv indította és viseli, hanem sokkal inkább az igaz ügy lesz a perdöntő. Ez azt is jelenti, hogy adott esetben egy állam immár nem tekinthető abszolút referencia-pontnak. Vagyis, részei is, ha úgy látják, hogy az államhatalom nem kellően (súlyosan és tartósan sértve) 'érvényesíti' jogos érdekeiket- és az állam részéről sem kapnak tárgyalásos úton sérelmeikre gyógyírt, hát önálló állami képződményt alkothat, s ezért, végszükség esetén, joggal viselhet (média-, gazdasági- és végül valós) háborút.

A háború eredménye - szintén attól függően, hogy erkölcsileg megengedett vagy tilos volt-e - a súlyos igazságtalanság állapota, mely deformálja a személyiséget, megcsúfolja az emberi méltóságot győzőben és leigázottban egyaránt; vagy a béke, mely igazságos viszonyokat hoz. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a jóvátétel, vagyis a bűnösök megbüntetése, mint a béke *conditio sine qua non*-ja, igen bonyolult kérdés, s nincs vegytiszta megoldása. Nyilván osztott a felelősség. A parancsra harcoló katona nem felelős, annál inkább az uralkodó vagy a hatalmi elit, illetve az elvakulttá lett parancsnokok. Ezért hallatlan bölcsességet követel, mind a vonatkozó jogalkotásban és végrehajtásában. Együtt kell alkalmazni az igazságosságot és az irgalmasságot (*Nulla est caritas, sine iustitia; Iustitia sine misericordia et aequitate, iniustitia est; Caritas in iustitia és iustitia in caritate*), amit a helyesen értett és művelt embertársi szeretet művének kell tartanunk. Akár a háború indításában, akár a befejezése utáni

helyzet kezelésében azt is tudatosítanunk kell, hogy a legnemesebb eszmék, vallási igazságok is, ha ún. történelmi eszmékké lesznek (a politikum kezébe kerülnek), szomorú transzformációkon mennek át, rájuk se lehet ismerni, s nagy gonoszságok tapadhatnak hozzájuk.

A háború célja: A) Ha igazolható erkölcsileg, akkor a béke (tranquillitas ordinis principaliter moralis) helyreállítása, mivel a békés (igazságos társadalmi) viszonyok teszik lehetővé a polgárok számára a szabadságot és a boldogulást. A béke és a békére törekvés e tekintetben a teremtés rendjébe való bele simulást, a Teremtőnek való engedelmességet, az ember számára a Teremtő kijelölt hely elfoglalását és betöltését jelenti (a teremtés koronája és ezért ker tésze). Eszményi alakja a szent, vagyis a méltóságát valóban birtokba vett ember. B) Ha a háború nem igazolható erkölcsileg, akkor célja egy igazságtalan társadalmi rend kiépítése, fenntartása, mely szükségszerűen torzítja és felrúgja a teremtés rendjét. Az agresszor ezért lázadó, s a teremtésnek démiurgosza, mintegy ura, istene akar lenni. Ezt az embertípust az ún. diabolikus személyi ség testesíti meg.³⁹

A háború és a béke eszközei és módjai: Békéhez, illetve háborúhoz vezet: 1. A verseny igazságos vagy igazságtalan szabályozása. 2. A felvilágosítás (az igazságtalan háború elítélése, előítéletek leleplezése) vagy a tudatipar manipulálása (a kulturális agresszió felkorbácsolása). 3. Az ép szocializáció és nevelés, mely a személyi érettség kialakulásának kedvez, illetve a deviáns viselkedés legalizálása, a bűnös struktúrák kialakulásának való kedvezés. 4. A természetes emberi közösségek megszilárdítása (család, nép, állam), vagy a természetes emberi közösségek felbomlasztása a mesterséges csoportok preferálásával. 5. Leszerelés vagy a fegyverkezési verseny kiélezése. 6. Erkölcsi vagy gazdasági nyomásgyakorlás, illetve fegyverek bevetése. Ma a háborúkat főleg pénzzel, csúcstechnológián alapuló információszerzéssel, az információval történő manipulációval, politikai pártokkal, ún. civilszervezetekkel, kétes hírű nemzetközi szervezetek kiépítésével, piacok szerzésével vívják.

A háború értéke: Az egyes emberek és népek (és vallásaik) alapvetően békések, vagyis nem vérszomjasak, s ha ilyenné válnak, annak többnyire a politikai elit (gazdasági és/vagy katonai nyomásra) a fő felelőse. Az igazságtalan háború

39 A diabolikus személyeget hallatlan pontossággal írta le a nagy magyar filozófus, Brandenstein Béla: A diabolikus személyiség „tagadja az isteni világrendtől függő és azt részben megvalósító természetet is és a fölé emelkedni iparkodik, tudatosan ellene fordul és cselekszik; az idegen emberi lelket magának alávétetni, a társadalmi közösséget kihasználni vagy hódolatra kényszeríteni, a kultúrát az abszolút értékek irányából maga felé kiforgatni akarja. A morális értékek el nem ismerése nála tudatos tagadásuk, hazugság; végtelen gögijében önmagát teszi meg a természetfeletti valóság urának ez a ritka, de nem irreális, szélsőségesen mágiikus erkölcsi magatartás”. Vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, Budapest 1938, 35.

mindig súlyos bűn a szeretet és az igazságosság ellen, súlyos bűn az emberi méltóság, a szabadság, az ép társadalmi viszonyok, a béke, a teremtés rendje ellen, súlyos bűn az erkölcsi rend szerzőjével, Istennel szemben. Valódi sorscsapás, illetve analóg értelemben Isten büntetése (a lázadást tulajdonképpen maga a természet bosszulja meg) az emberiség életében.

Végző elemzésben az emberiség egyes nemzedékeinek tagjai alapvetően két táborba gyűlnek háború és béke kérdésében, amit a keresztény bölcselet pogány és keresztény világnézetként (vallásként) nevesít. Mindkét felfogás messianisztikus. A pogány felfogás a politikai messiási kategóriába sorolandó, mely szerint az evilági világbirodalom kiépítése a cél. Ha ezt nem sikerül békésen megvalósítani, akkor erőszakkal kell neki érvényt szerezni. Ez a felfogás isteníti a birodalom-eszmét, s a megvalósításához vezető háborút. A pogány felfogású ember inkább vérszomjas (a másikat kíméletlenül leigázó), érzéki, lázadó és gyűlölködő; okossága inkább agyafúrtság, döntései – bármennyire is racionálisak - önkényesek. Ezzel szemben a keresztény felfogás az etikai messiási eszmét testesíti meg. Ezért inkább békepárti (de nem pacifista), a konfliktusokat értelmes párbeszéd, értékvezérelt rávezetés, meggyőzés útján feltáró és megoldó; de végszükség esetén fegyvert is elszántan és kitartóan alkalmazó. Minden embert a testvérének tekint, vagyis a szeretet vezet. Az emberi létfeladat megvalósításában tehát nem a kényszer, hanem az önkéntes együttműködésre törekvés mozgatja. Döntéseiben eszméihez rugalmasan következetes. Az emberi cselekvést elsősorban az erkölcsi és azt védő jogi rend is szabályozza. Ezért alapmagatartása meghódoló, de semmiképp se behódoló. Ha kell, tud erélyes lenni, s tervei végrehajtásában a furfangot is igénybe veszi. Nem az egy privilegizált nép vagy hatalmi elit alkotta birodalom-eszme (az egészségtelen uniformizálás jellemzi), hanem a szuverén népek nagy és egymást kiegészítő nagy családjának eszméje vezérli (az egészséges pluralitás érvényesül benne).

5. Befejezés

Az ember biológiájában adott a konfliktus, akár annak kiélezése, akár annak békés rendezésének lehetősége. Eddigi történelmünk során nem sikerült igazán a béke megvalósítása, de a keresztény bölcselet meliorista, vagyis vallja, hogy ha egy dolog elvileg lehetséges, akkor előbb vagy utóbb meg is valósulhat. Ehhez érett személyiségű emberek kellene, főleg a fő konfliktusokat érzékelő tevékenységek és intézmények élén, de a társadalmak többségében is. A krisztusivá lett ember képes ennek az érettségnek a realizálására. Ám ehhez az érettséghez csak a természetfeletti segítségével juthat el. Ugyanakkor a krisztusi ember is kész igaz ügyért, igaz módon harcolva, az életét is odaáldozni, ha az áldozata igazabb békét eredményez

Erkölcsi kötelességünk a társadalmainkban és a népek közti konfliktusok

feltárása és emberi módon történő kezelése, illetve a viselt háború igazságos, vagyis etikailag megengedett vagy igazságtalan, vagyis etikailag nem igazolható voltának, tehát a felelősségnek a deklarálása.⁴⁰ Egy ilyen erkölcsi ítélet az idő multáival természetesen változhat, hiszen akár a rendelkezésre álló bizonyítékok gyarapodhatnak, illetve az erkölcsi ítéletet megalapozó világnézeti háttér is teljesebbé válhat. A háború elhárítása végeredményben ma az egyik központi feladata az emberiségnek.⁴¹

A tartós béke az emberi méltóság tiszteletén alapul, akár a természetes személyén, akár a nemzetek erkölcsi személy voltának tiszteletén.⁴² A béke alapvető feltétele, hogy a föld javai, erőforrásai lényegét tekintve igazságosan legyenek elosztva.⁴³

A háború és a béke problémája akkor oldható meg, illetve akkor nem válnak öldökléssé az emberi konfliktusok, ha a békét tekintjük az egyéni és a társadalmi kibontakozás alapfeltételének.⁴⁴ Ezért a béke megőrzése inkább kötelesség (tehát főleg ennek építésén kell fáradozni), a háború viselése ellenben csak bizonyos feltételek esetén megengedett, vagyis jogszerű.

Záró következtetésként – Székely Istvánt idézve – azt kell mondanunk, hogy „a kereszténység ... igenis alkalmas arra, hogy a politikának alapelveket és vezető eszméket adjon és tényleg ad is, miáltal maga is vallás-erkölcsi jellege mellett politikai állásponttá és irányná válik. Tényleg a kereszténységnek kétezer év óta kialakult és kipróbált politikai és társadalmi elvei vannak, melyek fő vonásaiban kész politikai programot adnak, amely a részletekben a viszonyokhoz képest különféleképp alakulhat. Ezek az elvek ma is egyedül biztos alapjai az állam és társadalom tartós jólétének, sőt fennmaradásának is”.⁴⁵

40 Vö. MELICHÁR, K., *Aquinói Szent Tamás a háborúról*, in *Katholikus Szemle* 46 (1932) 98.

41 Vö. KIRÁLY, E., *A keresztény élethivatás. A keresztény élet az erkölcssteológia fényében*, Budapest 1982, 489.

42 Erről bővebben lásd: VOGEL, B. (szerk.), *A középpontban: az emberi méltóság*, Budapest 2007.

43 Vö. KIRÁLY, E., *A keresztény élethivatás. A keresztény élet az erkölcssteológia fényében*, Budapest 1982, 490.

44 Vö. HELLER, Á., *Az igazságosságon túl*, Budapest 1990, 239.

45 Vö. SZÉKELY, I., *A forradalmak útja és a keresztény politika*, Budapest 1921, 138.